

MEVLANA'NIN ÖLÜM ALGISININ KUR'ANÎ ARKA PLANI

THE QURANIC BACKGROUNDS OF MAWLANA'S DEATH PERCEPTION

Dr. F. Asiye ŞENAT KAZANCI*

Selçuk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Bütün çarelerin karşısında anlamını yitirdiği ölüm, insanlığın en ciddi kırılma noktalarından biridir. Bu nedenle ölümün yarattığı olumsuz duygularla başa çıkabilmek için insanoğlu sürekli arayış içinde olmuştur. Mevlana'nın ölüme yüklediği mana ise, ölüm hakkındaki en derin bakış açılarından birine sahiptir. Onun algısında ölüm, dünya zindanından, beden esaretinden kurtuluş, Allah'a kavuşma manası taşır. Mevlana'nın şiirlerinde ölüm son derece coşkulu bir dille anlatılmış bir vuslattır. Mevlana'nın "düğün gecesi" metaforu, diğer pek çok düşüncesinde olduğu gibi, kaynağı Kur'an'da bulunabilecek kabullere dayanır. Nitekim Kur'an da ölüme hoş nazarla bakabilmeyi Allah'ı sevmenin delili olarak ileri sürmüştür, müminlere Allah'a kavuşacaklarından dolayı sevinmelerini söylemiştir. Sonuçta Kur'an'ın satır aralarını da okuyarak onu yorumlayan Mevlana'nın ölüm algısı ile Kur'an'ın ölüme yüklediği anlam arasında paralellikler mevcuttur. Bu çalışma, söz konusu paralelliği, Mesnevi'den alıntılar ve Kur'an ayetlerinin yanyana konulması suretiyle delillendirmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Mevlana, Kur'an, Şeb-i Arûs, yorum.

ABSTRACT

The death which renders helpless all the remedies is the most significant breaking point for mankind. Therefore, human being has been looking for a solution to cope with the negative feelings which are produced by death. The meaning of death -in terms of Mevlana- has one of the deepest viewpoint about it. The death is salvation from the jail of world and the captivity of body in the thought of him. In his poems, the death is expressed as coming together with Allah in a glow. Quran is the main source that nurtured Mevlana's feelings and thoughts about death (wedding night) like most of other subjects. Quran suggests that accepting the death in a good manner is an evidence of loving Allah. Admittedly, it says that believers should be happy since they will meet Allah. So, there are parallelism between Mevlana's perception of death and the meaning Quran gives to death. In this article, it is aimed to present evidence about this parallelism by citing from Mesnevi and Quran itself.

Key words: Death, Mawlana, Quran, Wedding Night, interpretation.

Karşısında bütün çarelerin çaresiz kaldığı ölüm, insanoğlunun en ciddi kırılma noktasıdır. Ölümün de doğum kadar tabî olduğu her fırsatta ifade edilse de, insanlığa doğum kadar neşe ve ümit sunmadığı açıktır. Nerede, ne zaman ve nasıl sorularına asla cevap verememenin getirdiği belirsizlik ve ölüm karşısındaki çaresizlik, insanı daima düşündürmekte, rahatsız etmekte ve korkutmaktadır. Fizikî açıdan düşünüldüğünde ölümle aynı manaya gelen "yok oluş" duygusuyla başa çıkabilmek için insanoğlu birtakım telâfi

*Bu makale, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından 26-28 Ekim 2007 tarihlerinde düzenlenen Uluslar arası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu'nda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

mekanizmaları oluşturmak için çalışıp durmuştur. Ölümsüz eserler ortaya koyarak bedenini değilse de, adını yaşatmaya çalışmak, bu mekanizmalardan biridir. İnsanın öz donanımı arasında bulunan ve ilk atasının da başını döndüren ölümsüzlüğe kavuşma arzusunun¹ doyurmanın elbette en sağlıklı yolu, bu dünyadaki “son”un yeni bir başlangıca gebe olduğuna inanmaktır. Diğer bir deyişle, bu dünyadan ayrılış, yeni bir dünyaya kavuşma anlamı taşır. En genel haliyle, ikinci bir hayatın varlığına inanma olarak adlandırılabilir bu güçlü ilkeye, ilâhî dinlerin yanı sıra, bu evsafa olmayan dinlerin de farklı şekillerde de olsa yer verdiği bilinmektedir.²

İslam dini, Kur’an tarafından âhiret olarak adlandırılan ölümden sonra dirilişe ve hesap vermeye imanı, temel prensiplerinden biri olarak kabul etmektedir. İnsanın başıboş yaratılmadığının,³ bu dünyaya bir görev ile gönderildiğinin⁴ en derin nişanesini taşıyan âhirete imanla ilgili veriler, bu dünyayı doğru algılamamanın olmazsa olmazıdır. Kur’an ölümden başlayıp cennet veya cehenneme ulaşan bir süreçte insanoğluna kendisini hangi merhalelerin beklediğini bildirmiştir. Ölüm hakkında farklı din ve mezhepten, pek çok kişi, pek çok şey söylemiştir.⁵ Ancak bunların arasında Mevlânâ’nın elbette ayrı bir yeri vardır.

Hiç şüphesiz Mevlânâ’nın adı, ölüme yüklediği mana ile özdeşleşmiştir. Onun anlatımında ölüm artık başa çıkılması zor ve zorunlu bir kavram değil, özlenen, hasretle beklenen bir “dost”tur. Bu, ölümden sonraki dirilişe keskin bir iman ve gerçek sevgili olan Allah’la aradaki perdelerin kalkması özleminin tabii neticesidir. Kul açısından dünyada tek taraflı olarak devam eden Allah’la diyalogun sona ermesi, kulun kendisi hakkında Allah’ın hükmünün ne şekilde tecelli ettiğini açıkça müşahede etmesi ölümle mümkün olmaktadır. Aslında ölümü bu şekilde anlamlandıran ilk zat Mevlânâ değildir; özellikle tasavvuf erbabı için bu algılayış tarzı, çok âşinâdır.⁶ Ancak Mevlânâ ölümle ilgili olumlu his ve düşüncelerini öylesine başarıyla anlatmıştır ki; vefat yıldönümlerinin, ölüme çok yakışan bir his olan hüzünden tamamen uzakta, şölenlerle “kutlanması” âdet haline gelmiştir. Bugün de bu âdet, başta Konya olmak üzere onu sevenlerin bulunduğu her yerde aynı canlılıkla yaşatılmaktadır. Şeb-i Arûs etkinlikleri dünyanın pek çok yerinden insanı kendine çekmekte, 17 Aralık gecesindeki resmî semâ ayininin ardından “düğün” şenlikleri, özel mekânlarda neredeyse sabaha kadar devam etmektedir.

Bu şölenler, kutlamalar arasında gözden kaçırılan/kaçırılmaması gereken en önemli husus, Mevlana’nın bu görüşleri bir köşeye çekilip kendi kendine arayıp bulmadığıdır. Onun diğer pek çok konuda olduğu gibi, ölüm mevzuunda da serpilip gelişen düşüncelerini, duygularını besleyen temel kaynaklar, Kur’an ve sünnettir. Ancak bu keyfiyetin ortaya çıkması için söz konusu beslenmenin niteliğini belirleyecek ciddi tarama çalışmalarına ihtiyaç vardır. Mevlana’nın hayatta olduğu sürece Kur’an’a, sünnete bağlı kalacağını açıkça ifade ettiği beyit,⁷ hem orijinali hem de çevirisiyle sıklıkla tekrarlanır. Ancak bu bağlılığın keyfiyetini ortaya koyacak çalışmalar olmadığı sürece durum bugün bizler için neredeyse kuru bir iddianın sahiplenilmesinden ibaret kalmaktadır. Bu çalışma, Kur’an’ın en başarılı tefsirlerinden biri olarak kabul ettiğimiz Mesnevî’de ölüm hakkında

¹ A’râf, 7/20.

² Aydın, Mehmet, Din Fenomeni, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2000, s.294-295,320,353-354.

³ Mü’minûn, 23/115.

⁴ Zâriyât, 51/56.

⁵ İsmail Yakıt, *Mevlânâ ve Ölüm Felsefesi*, 3. Millî Mevlâna Kongresi, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1988, s. 74-79.

⁶ Mehmet Demirci, “Ölümdeki Hayat”, *Tasavvuf*, Ankara, 2000, c. 4, s. 10-15.

⁷ Hidayetoğlu, Ahmed Selahaddin, Hz. Mevlana, Hayatı ve Şahsiyeti, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya, 1995, s.41.

söylenenler ile aynı konunun Kur'an'daki işlenişini yan yana koymak suretiyle konunun bu açıdan değerlendirilmesine zemin hazırlamak amacıyla kaleme alınmıştır.⁸

Konuyla çok yakından ilgisi olmasına rağmen âhîret hayatına ilişkin diğer hususlar, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

A- KUR'AN'DA ÖLÜM TEMASI

Bu konuda üzerinde durulması gereken ilk husus, Kur'an'ın, ölümü hayatla anlamlandırdığıdır. Ölümün evsafi, yaşanan hayatın kalitesine endekslemiştir. Eylemlerinin sınanması amacıyla Allah tarafından yokluktan -Kur'an diliyle "ölüm"den- varlık âlemine getirilen/diriltelen insan⁹ topraktan yaratılmıştır,¹⁰ ancak Allah'ın ruhundan bir parça taşımaktadır.¹¹ Bu vakıanın keyfiyeti tam anlayamadığı gibi, bugün hayatta olanlar için de beden-ruh ilişkisi net olarak ortaya konamamaktadır. İnsanoğlunun ruh hakkındaki bilgisi çok sınırlıdır.¹² Kur'an bunu sarahatle bildirmese de, ölümle ruhun Allah'a, aslı vatanına döndüğü fikri genel kabul görmüştür. Ölüm ve ötesindeki gerçekliklerin Kur'an'da Allah'a döndürülmek, buluşmak, kavuşmak fiilleri ile karşılanması,¹³ bu bağlamda hatırlanmalıdır.

Kur'an'ın dünya hayatı ile ilgili olarak ısrarla üzerinde durduğu husus, onun geçici oluşudur. Burası bir aldanma, oyun yeridir.¹⁴ Burada insana sunulan bütün güzellikler ise, buraya ait süslerdir.¹⁵ Bu süsler elbette kullanılmak ve sefası sürülmek üzere var edilmişlerdir. Ancak bunu yaparken hayata gönderiliş amacını unutmamak ve aracı amaç haline getirmemek gerekmektedir.¹⁶ Zira bu halin, mutluluğu ebediyen kaybetmek gibi ağır bir bedeli vardır.

Ölümün inanan-inanmayan herkes için aynı olan bazı hususiyetleri vardır. İnsan nerede öleceğini bilemediği gibi,¹⁷ bu varlık sahnesinden ne zaman indirileceğinin bilgisine de sahip değildir. Kiminin daha gencecik yaşta, kiminin de ömrün en zor çağlarını yaşadktan sonra bu dünyadan ayrılmasına izin verilmektedir.¹⁸

Vahyin öğüdünü tutarak gerçeğin farkına varanların hayat anlayışları elbette farklı olacaktır. Onlar daha burada evlerinin içinde, ailelerinin yanında yarın verecekleri hesabın telaşı içindedirler.¹⁹ Olayların, eylemlerin içyüzünü burada tam manasıyla kavrayamayacaklarının farkında olarak güzel eylemlerinin kabul edilmesi, boşa çıkmaması, kötülüklerinin ise bağışlanması, örtülmesi hatta güzelliklere çevrilmesi için dua ederler.²⁰ Bütün davranışlarına Hakk'ın hoşnutluğunu kazanma ümidi ve yarın âhîrette başarılı bir şekilde hesap verememe kaygısı sinmiştir.²¹ Aynı değerleri bir ömür boyu

⁸ Hüseyin Güllüce, *Tefsir Açısından Mesnevî*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 46-63.

⁹ Bakara, 2/28; Nisâ, 4/100; Mü'min, 40/11.

¹⁰ Hacc, 22/5; Rûm, 30/20; Fâtır, 35/11.

¹¹ Hicr, 15/29; Sâd, 38/72.

¹² İsrâ, 17/85.

¹³ En'âm, 6/31, 36, 154; Yûnus, 10/45; Kehf, 18/110; Meryem, 19/40; Yâsin, 36/22, 43; Fecr, 89/28.

¹⁴ En'âm, 6/32; Ankebût, 29/64; Muhammed, 47/36; Hadîd, 57/20.

¹⁵ Kehf, 18/26, 46; Kasas, 28/60; Şûrâ, 42/36.

¹⁶ Âl-i İmrân, 3/14; Tevbe, 9/24; Yûnus, 10/7; Kehf, 18/46.

¹⁷ Lokmân, 31/34.

¹⁸ Âl-i İmrân, 3/145; Hacc, 22/5; Mü'min, 40/67.

¹⁹ Tûr, 52/26.

²⁰ Bakara, 2/286; Âl-i İmrân, 3/16, 147, 193-194; A'râf, 7/155; Furkân, 25/65-66, 68-71; Hucurât, 49/2; Mümtehine, 60/5.

²¹ Bakara, 2/272; Ra'd, 13/22; Rûm, 30/38-39; Mü'minûn, 23/20-21; İnsân, 76/9-10.

muhafaza ettikten sonra²² Müslüman (Allah'a her şeyiyle teslim) olarak ölebilmek,²³ bu meyanda büyük bir değer, önemli bir başarıdır. Ölüm bir kavuşma manası taşıması sebebiyle²⁴ mümin için bir müjde niteliğindedir,²⁵ liyakatli kul içinse, kutlu bir davettir.²⁶ Hakk'ın hoşnutluğunu kazanma uğrunda sarf edilen bir ömür, ister doğal yolla, ister şahadetle sonuçlansın, aynı takdiri görecektir.²⁷ Bu uğurda canını verenler ise, ölü değil, diri olarak kabul edilmelidir.²⁸

İnanmayanlar ise, henüz kendisi değilse de, işaretleri, delilleri ortada olan²⁹ bu ikinci hayat için fikir yürütebilecek bir soyut kavrayışa sahip değildirler. Yiyip eğlenmekte, gülüp oynamaktadırlar.³⁰ Üzerinde yaşadıkları bu yeryüzü toprağına yapışıp kalmışlardır,³¹ toprağın altını da, dünya hayatının gerçek yüzünü de görememektedirler.³² Bir adım sonrasını göremeyen bu hallerini Kur'an, hayvandan da aşağı bir var oluş düzeyi olarak tanımlar.³³ Ölüm onlara göre tabii bir haldir ve bu kapının ardında toprak olup gitmekten başka herhangi bir şey yoktur.³⁴ Yaratılış ve gayesi üzerinde düşünmedikleri, gibi ölümü de düşünmemeyi tercih etmektedirler. Göremeyen gözleri ile kör, duyamayan kulakları ile sağır olan inkârcılar, aslında yaşayan ölümlerdir.³⁵ Bunların içinde kimileri Allah tarafından yaratıldığını kabul etmekte ama şimdi bu hayatı gönölünce geçirmeyi istemekte ve hesap vermeyi reddetmektedir. Buranın güzelliklerine dikilmiş gözleri, dünyayı ne kadar fazla görürse o kadar mutlu olacaktır.³⁶ Hem Allah'a, hem yeniden dirilişe inanan/inandığını iddia eden hem de burada olabildiğince çok kalmayı isteyenler, iddialarının doğruluğunu ispat etmek üzere ölümü arzulamaya, onu sevmeye davet edilirler.³⁷ Allah'ı sevmenin nişanesinin O'na kavuşma arzusu olduğunu ihsas ettiren bu teklife cevapları, suskunluktur.³⁸

Karınca ile ağustos böceğinin hikâyesini çağrıştıran bu iki hayat tarzının sonunda ölüm bu iki grubun müntesiplerini tek tek³⁹ arar bulur. Hayatları bir olmadığı gibi, ölümleri de bir olmayacaktır.⁴⁰ Görevli melekler kapıda görününce⁴¹ kişinin ölüm kapısının ardındakileri görmesine mani olan perde gözünden kalkar. Sekerat hali gelip, ölüm sarhoşluğu kişiyi etkisi altına aldığı anda⁴² etrafında çaresiz bakışlar vardır, can boğaza gelip dayanmıştır. İnsan en hassas olduğu noktada, sınırlılıklarıyla yüzleşmek zorundadır; ne

²² Hicr, 15/99.

²³ Âl-i İmrân, 3/193; A'râf, 7/162; Yûsuf, 12/101.

²⁴ En'âm, 6/154; Ra'd, 13/2; Kehf, 18/110; Ankebût, 29/5; Ahzâb, 33/44.

²⁵ Bakara, 2/223.

²⁶ Fecr, 89/28.

²⁷ Âl-i İmrân, 3/157.

²⁸ Bakara, 2/223; Âl-i İmrân, 3/169.

²⁹ A'râf, 7/57; Hacc, 22/5-6; Zümer, 39/42; Kâf, 50/11.

³⁰ Yûnus, 10/7; İbrahim, 14/3; Hicr, 15/3.

³¹ A'râf, 7/176; Şuarâ, 26/129; Hümeze, 104/3.

³² Neml, 27/66; Rûm, 30/7.

³³ A'râf, 7/179; Furkân, 25/44.

³⁴ Ra'd, 13/5; Sebe, 34/7; Yâsin, 36/78; Sâffât, 37/16, 53; Duhân, 44/35; Câsiye, 45/24.

³⁵ Bakara, 2/171; A'râf, 7/179, 195, 198; Rûm, 30/52; Fâtır, 35/22.

³⁶ Bakara, 2/96.

³⁷ Bakara, 2/94; Cuma, 62/6.

³⁸ Bakara, 2/96; Cuma, 62/7.

³⁹ Meryem, 19/95.

⁴⁰ Câsiye, 45/21.

⁴¹ En'âm, 6/61; Secde, 32/11.

⁴² Kâf, 50/19.

kendinin ne de sevdiğinin ölümüne mâni olabilecek gücü vardır.⁴³ Herhangi bir tedbir takdiri değiştiremez, ecel saatinin değiştirilmesi mümkün değildir.⁴⁴

Hayatın bütün saflarının ayrıştığı bu anda inananlar, meleklerin cennet müjdeleri, korkmamaları yönündeki telkinleri ile karşılaşılırlar. Rahatlık içinde emanet teslim edilir.⁴⁵ İnanmayan ise fayda vermeyen bir pişmanlık hissine kapılmıştır.⁴⁶ Âhîret hayatının kapısında sırtlarına, yüzlerine vuran kızgın meleklerle karşılaşır,⁴⁷ bir kez daha dünyaya dönüp yepyeni bir hayat kurmak için izin ister ancak bu ikinci şansa asla sahip değildir. Sevdiği her şeyi arkasında bırakarak acılar içinde “yan odaya” götürülür.

Ana hatlar itibariyle Kur’an’da ölüm anı ve algısı ile ilgili verilen bilgiler bu şekilde özetlenebilir. “Bütün canlılar ölecektir” terkibi yerine “*her can ölümü tadacaktır*”⁴⁸ kalıbının da ilham ettiği üzere,⁴⁹ herkes niyetlerinin, eylemlerinin usaresini ölüm anında tadacaktır. Bu kimileri için baldan lezzetli bir şerbet, kimilerine de bir tas ağı olacaktır. Ancak kendisi için bunlardan hangisinin gerçekleşeceği, bireyin kendi tercihleri ile yakından alakalıdır. Mesele; kısıtlı zaman ile sonsuzluk, amaç ile araç, ehem ile mühim, beden ile ruh arasındaki dengeyi doğru kurup kuramama noktasına gelip düşümlenmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde söz konusu düğümü çözmüş görünen, insanlığın da çözmesi için bütün gücüyle çalışmış biri olarak Mevlânâ’nın ölüm algısını irdeleyelim.

B- MESNEVÎ’DE ÖLÜM TEMASI

Mevlânâ’da ölüm temasını işlerken üzerinde önemle durulması gereken ilk husus, elbette onun ölüm kavrayışının, hayat algılayışı ile iç içe olduğudur. Hayatı ancak ilâhi aşkla yaşayan/yaşamaya değer bulan Hz. Pîr, bu aşkın bütün düğümlerinin çözüldüğü zaman olarak dünyadan göçüş anını görmektedir. Bedenden kaynaklanan bütün kısıtlılıkların ve perdelerin kalktığı, cüz’ün aslına döndüğü bu ana hazırlanmak için, Mevlânâ’ya göre bir ömür boyu çalışmak gerekmektedir. Bu çalışmanın evsafını tam anlayabilmek için ise Mevlânâ’nın beden ve dünya algısını doğru kavramak gerekir.

1- Mevlânâ’da Beden ve Dünya Algısı

Bedenle ruh ayrılığı, hatta karşıtlığı, Mevlânâ’nın ölümle ilgili fikriyatının temelini teşkil eder. O, birçok benzetme, hikâye vs. ile bedeninin geçici olduğunu, Allah’a dönecek yanımızın O’ndan gelen ruhumuz olduğunu söyleyerek bütün hayatı, bu kabul üzerinden anlamlandırmayı öğütler. Mevlânâ’ya göre bedeni beslemek için gösterdiğimiz özeni, hatta daha fazlasını, ruhu beslemek için de göstermemiz zorunludur.⁵⁰ Zira beden belirli bir zamana kadar bizimle beraberdir, sonunda çürüyüp gidecektir ve onu memnun etmek için gösterdiğimiz çaba da berhava olacaktır. Oysa sonsuza dek bizimle kalacak ruhu incitmemek için gösterilen özenin faydaları iki cihanda da görülecektir.⁵¹

⁴³ Âl-i İmrân, 3/156, 168; Nisâ, 4/78; Vâkıa, 56/86-87; Kıyâme, 75/26-30.

⁴⁴ Nahl, 16/61; Münâfikûn, 63/11.

⁴⁵ Nahl, 16/32; Ahzâb, 33/44.

⁴⁶ Nisâ, 4/ 97; Mü’minûn, 23/99; Münâfikûn, 63/10.

⁴⁷ Enfâl, 8/50; Nahl, 16/28; Muhammed, 47/27.

⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

⁴⁹ Hem soyut, hem de somut mana taşıyan z-v-k kökü, acı ya da tatlı ayırt etmeksizin, tadına bakılan her şey için kullanılır. Bkz. Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, I-IV, Dâru'l-İlm li'l-Cemî', Beyrut, Trz., III, 234; İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, Trz. , X, 111-112.

⁵⁰ er-Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî*, I-VI, terc: Şefik Can, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, II 452.

⁵¹ *Mesnevî*, V, 289.

Mevlânâ, bedeni ruh için bir kafese, zindana,⁵² dar ayakkabıya,⁵³ dar ve kasvetli bir eve benzetmiştir. Ruh için bir elbise dikilmiştir,⁵⁴ ancak bu elbisenin kumaşını okşayıp durmaktansa onu giyeni aramak lazımdır.⁵⁵ İtibar kumaş yığımına değil, onun sahibine olmalıdır.

Topraktan yaratılan ve yine onun üzerinde yetişip büyüyen beden burada kendi vatanındadır, ruh ise gurbette.⁵⁶ Dolayısıyla gurbetteki bu garibe yardım etmek gerekmektedir. Bu yardımı yapmayanların insanlık evsafı azalmaktadır. Mevlânâ, “Gördüklerinin çoğu insan değil, bunlar ekmek ölüleri, şehvet kurbanları”⁵⁷ demek suretiyle insanı insan yapan asıl değerın gönül olduğunu ifade etmektedir.

Mevlânâ’nın dünya algısı da, onun beden-ruh ilişkisi ile ilgili görüşleriyle paralellik arz eder. Ona göre dünya bir oyundur, insanlar da çocuk.⁵⁸ Mevlânâ, insanın bu dünyadaki işlerini evcilik oyunu oynayan çocuğun durumuna benzetir, çocuk oyunda dükkân açar, kâr eder. Oysa akşam olunca gerçek kâr, ancak yetişkinlerin cebinde bulunur. Tıpkı akşam olup oyunun bitmesi gibi, ölüm geldiğinde de dünya oyunu biter, ancak bunun bir oyun olduğunu fark edip kendini çok kaptırmadan, kuralına uygun oynayan yetişkinler kazanç elde edebilirler.⁵⁹ İnsanın çocukluktan yetişkinliğe geçebilmesi için, ilerisini görmesi ve “oyun”un cazibesine kapılmadan gerçek hayata hazırlanması gerekir.⁶⁰ Mesnevî okuyan bir kimse, dünya üzerindeki güzelliklerin insana sevdirdiğinin farkında olan Mevlânâ’nın,⁶¹ pek az sayıda insanın söz konusu dengeyi layıkıyla sağlayabileceği endişesiyle sürekli bu konuda ikazlarda bulunduğunu görecektir.

Dünya geçicidir, ondan ancak amaca uygun olacak şekilde ve miktarda yararlanmak gerekir. Ancak maksadı aşan şekilde dünya nimetlerine düşkünlük, insanı

⁵² Mesnevî, I, 111; II, 302.

⁵³ Mesnevî, III, 280.

⁵⁴ Mesnevî, V, 43.

⁵⁵ Mesnevî, III, 140.

⁵⁶ Mesnevî, III, 202. Karş. : “*Ve hani Rabbin meleklerle: ‘Haberiniz olsun, Ben biçim verilebilir özlü kara balçıkta bir insan yaratacağım. Ona belirli bir biçim verip de ruhumdan üflediğim zaman onun önünde yere kapanın.’*” Hicr 15/28-29. Bu çalışmada verilen meâllerde Muhammed Esed’in çalışması esas alınmış, Elmalılı tefsirindeki çevirilere de kısmen yer verilmiştir. Lüzum hissedildiğinde küçük değişiklikler yapılmıştır. Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, I-III, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Kur’an-ı Kerim ve Meâli*, Sadeleştiren: Kasım Yayla, Merve Basımevi, İstanbul 2002.

⁵⁷ Mesnevî, V, 233. Karş. : “*Bunlar hayvan sürüsü gibidir, hatta onlardan da aşağı. Gafil olanlar da işte bunlardır.*” A’râf, 7/179. “*Kendi hallerine bırak onları, yiyip (içsinler) avunsunlar, bu arada (boş hazların) umudu aldatıp oyalasın onları, nasıl olsa günü gelince gerçeği öğrenecekler.*” Hicr, 15/3. “*Sen onları gördüğünde dış görünüşleri hoşuna gider, konuştuklarında söylediklerini dinlersin. (Ancak) onlar sanki dayanmış keresteler gibidirler...*” Münâfikûn, 63/4.

⁵⁸ Mesnevî, I, 217. Karş. : “*Bilin ki, bu dünya hayatı sadece bir oyundan, geçici bir eğlence ve güzel bir gösteriden, birbirinizle büyüklük yarışına (na girişmenizden) ve daha çok servet ve çocuk sahibi olma hırsın(ız)dan ibarettir. Bu (dünya)nın durumu, (hayat getiren) yağmurun hikâyesine benzer: Yağmurun yeşerttiği bitki, toprağı ekenlere sevinç verir, ama sonra kurur ve sen onun sarardığını görürsün, sonra çerçöp haline gelir. Ama öteki dünyada (insanın durumu ile ilgili ebedî hakikat ortaya çıkacaktır, ya) şiddetli azap yahut Allah’ın bağışlayıcılığı ve hoşnutluğu. Çünkü bu dünya hayatı, kendini kandırmanın zevkin(i tatmak)tan başka bir şey değildir.*” Hadîd, 57/20.

⁵⁹ “*Dünya hayatı bir oyun ve geçici bir eğlenceden ibarettir. Oysa siz iman eder de iyi korunursanız, size hem mükâfatlarınızı verir, hem de sizden mallarınızın hepsini istemez.*” Muhammed, 47/36.

⁶⁰ Mesnevî, II, 453. Karş. : “*Bu dünya hayatı, bir oyundan-eğlenceden ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir, ama âhîret hayatı Allah’a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar için çok daha güzeldir. Öyleyse aklınızı kullanmaz mısınız?*” En’âm, 6/32. “*Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibarettir. Doğrusu âhîret hayatı ise, gerçek hayatın ta kendisidir. Keşke bilselerdi!*” Ankebût, 29/64.

⁶¹ Mesnevî, I, 983-989; “*Kadınlara, çocuklara, altın ve gümüş (cinsin)den birikmiş hazinelere, soylu atlara, sığırlara ve arazilere yönelik dünyevî zevkler, insanoğlu için çekici kılınmıştır. Fakat bunlar, dünya hayatının geçici nimetleridir. Oysa varılacak yerin en güzeli, Allah’ın yanındadır.*” Âl-i İmrân, 3/14.

Allah'tan uzaklaştırır. Geminin altındaki değil, içindeki suyun gemiyi batırması gibi,⁶² eşyayı kullanan, ama ona düşkünlüğü kalbine almayan takva ve sabır ehline mal-mülk sahibi olmak bir zarar veremez.⁶³ Çünkü dünyada insana zarar veren, mal-mülk değıldir, Allah'tan gafil olmaktır.⁶⁴

Elbette dünya-ahiret ya da beden-ruh ilişkisi ile ilgili olarak Mesnevi'de yapılan vurgular, tasavvuf ehline yöneltilen en temel itirazlardan birinin Mevlânâ'ya da yöneltilmesi gerektiğini düşündürtebilir. Kur'an dünyanın imarını bir yana bırakan bir yapılanmaya yakın durmaz, klasik tabiriyle "bir lokma-bir hırka" mantığına kesinlikle prim vermez, beden ruh karşıtlığı gibi bir olgudan ise hiç söz etmez. Onun bütün kurgusu denge prensibi üzerinde şekillenir. Ancak Mevlânâ'nın coşkun anlatımında kullandığı dilin de tesiriyle özellikle bedenle ilgili görüşleri, beden-ruh karşıtlığı olarak algılanmaya son derece müsaittir. Bu noktada bir üst paragrafta ifade edilen gemi metaforu, aslında meselenin Mesnevi'de de karşıtlık, zıtlık ya da kavga değil, ehemle mühime doğru karar verilmesi üzerinde geliştiğini göstermesi açısından son derece önemlidir. Kanaatimiz, Kur'an'ın yaptığının da tam olarak bu olduğu, dünya ve ahiret arasında amaç-araç dengesinin kurulmasını zorunlu kıldığı yolundadır.

Özetle, Mevlânâ'nın beden-ruh ve dünya algısını, âhirete olan derin imanı biçimlendirmektedir. O, Kur'an'ın bu iki konuyla ilgili cümlelerini bir arada düşünmüş, sonuç çıkarmış ve bunu etkileyici bir dille ifade etmiştir. Bu kavrayış temeli, aynı zamanda Mevlânâ'nın ölüm algısının da üzerinde şekillendiği fikrî zemindir.

2- Mevlânâ'nın Ölüm Algısı

Beden hakkındaki görüşleri göz önünde bulundurulduğunda, Mevlânâ için ölümün dar elbiseden, kasvetli evden, ayağı sıkı ayakkabıdan kurtuluş anlamına geleceğı açıktır. Ölüm zindandan kurtuluştur, bir sarayın inşası için bir viranenin yıkılmasıdır.⁶⁵ Gerçekten de o, yas konağından, daracık dere yatağından geniş ovaya,⁶⁶ kuyudan çıkıp çayıra, çimenliğe gidiş⁶⁷ benzettiğı ölümün açıklarını şeker kamışından daha tatlı olarak⁶⁸ tavsif etmiştir. Ruhun beden yükünden kurtuluşu ona öyle tatlı gelmiştir ki; Bakara suresi 195. ayetteki "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" cümlesini farklı bir şekilde yorumlayarak şunları demiştir: "Bizi korkutan, can vermenin görünüşü, dış yüzü; ölümdür. İç yüzü ise diriliktir, yaşayıştır. Görünüşte bir tükenmedir. Hakikatte ebedi hayattır. Mademki benim ölüme büyük şevkim ve aşkımdır, "Nefislerinizi elinizle tehlikeye atmayınız"⁶⁹ buyruğı nerede? Çünkü yeme, yapma emri tatlı meyve için verilir. Acı meyve

⁶² Mesnevî, I, 83.

⁶³ Mesnevî, III, 55. Karş. : "Ey Âdemoğulları! Mescide her gidişinizde ziynetinizi alın, yişin, için fakat saçıp savurmayın, çünkü kuşku yok ki O, savurganları sevmez. De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı güzelliğı, rızkın iyisini, temizini yasaklayan kim? De ki: "Bunlar dünya hayatında imana erenler içindir. Kıyamet gününde ise yalnızca onlara özgü olacaktır..." A'râf, 7/31-32. "Davud'a Süleyman'ı bahsettik. O ne güzel bir kul, gerçekten Allah'a yönelirdi. Kendisine akşamüstü en güzel bir duruşla ayakta duran iyi cins koşu atları sunulmuştu da, demişti ki: "Ben mal sevgisini, bana Rabbimi hatırlatır diye istedim..." Sâd, 38/30-32.

⁶⁴ Mesnevî, I, 83. Karş. : "De ki: 'Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, mensup olduğunuz oymak ya da boy, kazanıp (biriktirdiğiniz) mallar, kötüye gitmesinden kaygılandığınız ticaret, hoşlandığınız konular size Allah'tan ve O'nun Elçisinden ve O'nun yolunda cihad etmekten, çalışıp çabalamaktan daha gönül bağlayıcı geliyorsa, artık Allah'ın emri gelene kadar bekleyin.' Ve (bilin ki) Allah günahkâr bir topluluğı doğru yola erdirmez." Tevbe, 9/24.

⁶⁵ Mesnevî, III, 280.

⁶⁶ Mesnevî, V, 146

⁶⁷ Mesnevî, V, 136.

⁶⁸ Mesnevî, V, 70.

⁶⁹ Bakara, 2/194

için, hiç yeme, etme demeğe hacet var mı? Bir meyvenin içi de, dışı da acı olursa, onun acılığı, kötü görünüşü yeme, yapma emrini verir. Ölüm meyvesi benim için tatlıdır. 'Onlar hayattadırlar'⁷⁰ âyeti, benim gibi şehit olma arzusunda olanlar için gelmiştir.”⁷¹

Mevlânâ için ölüm bir kavuşma, buluşma anlamı taşımaktadır. O can alıcı bir mecaz kullanarak bu kavuşmayı düğün gecesine benzetmiştir:

“Aşığın bir gerdek gecesi olan ölümünde, âşıkların gizli şeylerinin açığa vurulması doğru olsaydı, her zerre def çalar, el çırpardı.

Aşığın bedeni bir define gibi yere indi mi âşıklar göğünde yüzlerce pencere açılır.

A azizler, âşık kefene sarılmıştır ama Kaf dağınyı seyrederek; şaşılacak şey; âşıkların ölümü, bir göz boyamaktır yahut da bir sınavdır adeta.

Bir gül harmanıydı, safran dalının ölümüyle geldi geçti, fakat âşıkların safranı, yüzlerce gül bahçesine değer.”⁷²

Ölümün sessiz sedasız gelip yolcusunu alıp götürdüğünü, kimsenin onunla tanışmaktan kaçamayacağını ifade ederken de benzer bir anlatım kullanır:

“İnsanların ölüm yolu da, gizli görünmez bir yoldur. Göze görünmez, çünkü mahalsiz, mekânsız bir yoldur.

İşte bak, şuracıkta; birbiri ardına kervanlar, o gizli kapının çatlağından geçtiler.

Sen o çatlağı kapıda ararsan bulamazsın, pek gizlidir ama bunca insanı gelin evine güveği götürür gibi o çatlaktan geçirip götürürler.”⁷³

Hız. Mevlana bu yüzden öldüğünde ardından yas tutulmasını istememiş, aksine kendisini sevenlerin vuslat sevincine eşlik etmesini arzulamıştır:

“Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı, bende bu cihanın gamı var, dünyadan ayrıldığıma tasalanıyorum sanma; bu çeşit şüpheye düşme.

Bana ağlama, yazık yazık deme. Şeytanın tuzağına düşersen işte hayıflanmanın sırası o zamandır.

⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/169-170.

⁷¹ *Mesnevî*, I, 236-237. Hız. Mevlana'nın Bakara suresi 194. ayetindeki “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız” cümlesini kullandığı bağlam, tefsir ya da tevil olmaktan ziyade, ayet metnine atıfta bulunarak yaptığı bir çağrışım olarak algılanabilir. Aslında diğer tefsirlerde de bu ibare, geniş bir mana arka planıyla ele alınmıştır. Günah işleme, infakı terk, infak ve cihad uğrunda canı tehlikeye atmama, bu cümleye getirilen belli başlı yorumlar arasında yer alır. Ayrıntılı bilgi ve karşılaştırma için bkz.: et-Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, I-XXX, Dâru'l Marife, Beyrut, 1986, II, 116-119; er-Râzî, Fahrüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't- Turâsi'l- Arabî, I-XI, Beyrut 1997, II, 294-295; ez- Zemahşerî, Cârullah Ebî'l- Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, I-IV, Thk: Muhammed Abdüsselâm Şahin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I, 235; el-Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefsiru'l-Hâzin*, I-VI, Thk: Abdüsselâm Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I, 224; Yazır Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Azim Yayınları, İstanbul, Trz,II, 40-41; Ateş, Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XI, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, trz, I, 338.

⁷² Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, I-V, terc.: Abdülbaki Gölpınarlı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1957, IV, 41. Karş. : “*Âhirette O'na kavuşacakları gün 'selâm' hitabıyla karşılanacaklardır ve Allah, onlar için en güzel ödülü hazırlamıştır.*” Ahzâb, 33/44. “*...Fakat çoğu kimse sonunda Rablerine kavuşacaklarını reddeder.*” Rûm, 30/8. Kavuşma ile ölüm arasında Hız. Mevlânâ fark gözetmemiştir.

⁷³ *Mesnevî*, III, 207.

Cenazemi görünce ayrılık ayrılık deme. O vakit benim buluşma ve görüşme zamanımdır.

Beni kabre indirip bırakınca, sakın elveda elveda deme; zira mezar cennetler topluluğunun perdesidir.

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret. Güneşe ve aya batmadan ne ziyan geliyor ki?

Sana batmak görünür, ama o, doğmaktır. Mezar hapis gibi görünür, ama o, canın kurtuluşudur.

Hangi tohum yere ekildi de bitmedi! Ne diye insan tohumunda şüpheye düşüyorsun!

Hangi kova kuyuya salındı da dolu dolu çıkmadı? Can Yusuf'u ne diye kuyuda feryâd etsin?

Bu tarafta ağzını yumdun mu o tarafta aç. Zira senin hâyü-hâyün, mekânsızlık âleminin fezâsındadır."⁷⁴

Ona göre, ölümü böyle büyük bir memnuniyetle karşılamak,⁷⁵ Allah'a olan derin aşkın doğal tezahürü sayılmalıdır.⁷⁶

Mevlânâ'nın ölümü anlatmak için kullandığı bir başka metafor ise, bu dünyadan diğerine doğuştur. Annesinin rahminde kanla beslenen bebek, en iyi hayat olarak onu bilir ama dünyaya gelince nasıl feraha kavuşursa, bu dünyayı geniş, rahat bulup buraya gönlünü kaptıranlar da, diğer âleme doğduklarında gerçek ferahlığın ne olduğunu fark edeceklerdir. Bir bebeğin doğumunu ailesi burada nasıl merakla bekliyorsa, burada ömrünü bitirmiş birinin sonsuzluğa doğumunu da oradaki ruhlar büyük bir merakla beklemektedir.⁷⁷

Ölümün insan için anlamını ifade eden bir başka benzetmede ise şunları söyler: *"Padişahın adamlarından biri zindanın burcunu yıksa, zindanda bulunan kişinin gönlü, bu yıkılıştan incinir mi? –Yazıklar olsun, bu mermer taşı kırdı da canımızı ruhumuzu hapisten kurtardı. O güzelim mermer, o muhteşem taş zindanın burcuna da yakışıyordu, ne de güzel*

⁷⁴ Celâleddin, Divan-Kebir (Abdülbak Gölpınarlı Çevirisi), Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1959 C. III., s. 169

⁷⁵ Karş.: "... Allah'tan sakının ve bilin ki (bir gün) O'na kavuşacaksınız.(Ey Peygamber, bununla) inananları müjdele!" Bakara, 2/223. Hz. Mevlana'nın ölümle kurduğu dostlukla arasında bağlantı kurduğumuz bu ayetin tefsirinde söylenenler genelde burada va'd ve vaidin bir arada kullanıldığı yolundadır. Yine de ana hatlar itibariyle bakıldığında, huzura çıkmak, yaptıklarının karşılığına ulaşmak, O'na dönmek ibareleri etrafında dönen yorumlarda vaidin daha ön planda tutulduğu söylenebilir. Ayrıntılı bilgi ve karşılaştırma için bkz.: Taberî, II, 237; Râzî,II, 424; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an'ı Kerim Meâli Alisi ve Tefsiri*, I-VIII, İpek Yayınları, İstanbul, Trz, I/218; Yazır, II/100; I/384. Bursevi, bu ayetin tefsirinde ilginç bir derecelendirmeden söz eder. Ona göre evliyanın havassı, kıyamette hiçbir perde olmadan Allah'ı görecektir. Bu sıradan kullardan önce onlara nasip olacak bir mutluluktur. "O'na mutlaka kavuşacaksınız" ibaresi bunu bildirir. Hemen arkasından gelen "inananları müjdele" cümlesi ise sair müminler için geçerlidir. Onlar da yeterince çalışır, gereği gibi gayret gösterirlerse aynı mutluluğa erebilirler. Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, I-X, Eser Kitabevi, İstanbul, 1970, I, 348-349. Bursevi'nin bu görüşü kendisinden önce de, ama çok daha sade bir dille ifade edilmiştir: el-Âlûsî, Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, Trz., I, 126. Dikkat edilirse Hz. Mevlânâ'nın ölüm algısı bir derecelendirmeye bağlı olmaksızın işin sırrına ermiş bütün insanlar için geçerli olduğu görülecektir.

⁷⁶ *Divân-ı Kebir*, III, 169. Karş.: "De ki: "Eğer Allah katındaki âhiret hayatı, başka hiç kimseye değil de yalnız size mahsus ise ve bu kanaatinizde samimi iseniz o zaman ölümü arzulamanız gerekmez mi?" Bakara, 2/94. "De ki: 'Siz ey Yahudiler! Eğer diğer insanların değil, (yalnız) kendinizin Allah'a yakın olduğunu iddia ediyorsanız ve bu iddiada samimi iseniz, ölümü arzulasanız ya!.." Cuma, 62/6.

⁷⁷ *Mesnevî*, I, 227. Karş.: "O, ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır..." Âl-i İmrân, 3/27; Rûm, 30/19.

uymuştu! Nasıl oldu da kırdı? Zindandakini de hapisten kurtardı. Bu suça karşılık onun elini kırmalı der mi?”⁷⁸

İnsanda ölüm algısını belirleyen ana unsur, iman olgunluğuyla yakından alakalıdır:

Ey sevgiliyi görmek için can atan mest! İş o işe derler ki sen o işte iken ölüm bile gelip çatsa sana hoş gelir.

Ey genç gerçek imanın belirtisi şudur; o sırada ecelin gelip çatsa, yine de gözüne görünmez. Sen ölümü hoş bir halde karşılırsın. Ona hoş geldin, Safalar getirdin dersin, bağına basarsın.

Ey benim canım! Senin imanın böyle değilse, imanın tam iman, gerçek iman değildir. Olgunlaşmamıştır. Yürü git, dinini ikmale, olgunlaştırmaya çalış.

Sen hangi işe girişir de o işi yaptığın sırada ölüm bile gözüne görünmezse işte senin sevdiğin iş o iştir.

Ürkmek tiksirmek ortadan kalkarsa, o ölüm ölüm değildir. Görünüşte ölümdür ama gerçekte bir evden bir eve göçüştür.⁷⁹

Ölüm bütün zarlardan kurtuluş vaktidir; kendini zengin, akıllı sananlar, malın kendilerine ait olmadığını, eğer akıllarını gerçeği bulmak için kullanmadılarsa bunun aslında bir aptallık olduğunu ölüm anında anlar. Kaçıp durduğu gerçek bütün yalınlığıyla insanın karşısındadır.⁸⁰ Ölüm herkesin kendi rengindedir:

Kim ölümü Yusuf gibi güzel gördü ise, canını feda etti. Ölümü kurt gibi gören sapıtır, doğru yoldan çıkar.

Oğul, herkesin ölümü kendi rengindedir. İnsanı Allaha kavuşturduğunu düşünmeden ölümden nefret edenlere, ölüme düşman olanlara ölüm korkunç düşman gibi görünür. Ölüme dost olanların karşısına da dost gibi çıkar....

Ey ölümden korkup kaçan can, işin aslını, sözün doğrusunu istersen, sen ölümden korkmuyorsun, sen kendinden korkuyorsun

Çünkü ölüm aynasında görüp ürktüğün, korktuğun, ölümün çehresi değil, senin kendi çirkin yüzündür. Senin ruhun bir ağaca benzer. Ölüm ise o ağacın yaprağıdır. Her yaprak ağacın cinsine göredir.⁸¹

Çarşı pazarda mutlu ve dertli insanlar bulunduğu gibi, ölüm pazarında da kimi mutlu, kimi ise çok bedbahttır.⁸²

⁷⁸ Mesnevî, V, 141.

⁷⁹ Mesnevî, III, 363.

⁸⁰ Mesnevî, III, 208. Karş.: “Ve ölüm sarhoşluğu, kendisiyle beraber (asıl) gerçeği de ortaya koyacaktır. İşte bu, (ey insan) senin her zaman kaçtığın şeydir.” Kâf, 50/19. “Artık can boğaza geldiği zaman, siz o vakit bakar durursunuz. Biz ise ona sizden daha yakınızdır, ama göremezsiniz.” Vâkıa, 56/83-85.

⁸¹ Mesnevî, III, 272. Karş.: “Kötülük işleyenlere gelince; onlar kendi hayat ve ölümlerinin, iman edip yararlı işler yapanlarla eşit evsafa olacağını mı sanıyorlar? Onların yargıları ne kadar da kötü.” Câsiye, 45/21.

⁸² Mesnevî, III, 277. Karş.: “O, Hakk’ı inkâra şartlanmış olanları ölüme sürüklediği zaman (nasıl olacak) bir görebilseydin! Melekler onların yüzlerine, sırtlarına vurarak ‘yakıp kavuran azabı tadın, bakalım!’ (diyecekler)” Enfâl, 8/50; “Onlar bir arınmışlık hali içindeyken melekler, ‘Size selâm olsun, yaptıklarınızdan ötürü girin cennete’ diyerek canlarını alırlar.” Nahl, 16/32.

3- Mevlânâ'da Ölüm Hazırlığı

Ölümün zehrini değil de, şerbetini tadabilmek için bir hayat boyu Allah'a kul olmak, O'nu hoşnut etmek için çalışmak gerekir. Mevlânâ, bu çalışmanın yöntemini ise “ölmeden önce ölme” prensibiyle açıklamıştır. Bu ihtiyârî ölümden, enâniyetten, Allah'a kul olma duygusundan uzaklaştıran her şeyden vazgeçerek ölüm gününe hazırlanmak için şimdiden ölmek⁸³ ve “benliği mezara gömmek gerekir.”⁸⁴ O'nun Hallac-ı Mansur'un “Lâ hayâte illâ fi'l-mevt” (Hayat, ancak ve ancak ölümdedir) düsturuna bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

“Âşıklara her zaman bir ölüm var. Âşıkların ölümü bir çeşit değildir.

Bir âşık Allah yolunda insanları hidayete götüren yüzlerce cana sahip olduğu halde onların hepsini bir anda feda eder.

Âşık her fedâ ettiği cana on karşılık alır. Kur'an'ı aç da; “Bir hayra on sevap var” âyetini⁸⁵ oku.

Eğer o güzel yüzlü sevgili kanımı dökecek olursa, neşe ile dönerek, zevkimden oynayarak canımı onun yoluna saçarım.

Ben denedim, fani olan maddi yaşayışımın şunu anladım ki; benim ölümüm yaşamaktır, ben bu yaşayıştan kurtulunca ebedi hayata, ölümsüzlüğe kavuşacağım

Ey güvendiğim dostlarım beni öldürün, öldürün çünkü ölümden gerçekten de benim için hayat içinde hayat vardır.⁸⁶

Bu cümlelerin sırrına ermek için, ölmeden önce alıştırmaya yapmak, mala, mülke, şana, hırsla ihtiyacı kalmayan bir ölümlüğüyle hayata bakmak gerekir.

Mevlânâ'nın dünyayı nasıl kavradığını ifade ederken belirttiğimiz gibi, bu “ölü gözleriyle bakış”, malı-mülkü, hırsla, şehveti hayattan tamamen koparıp atmak değil, eşyayı ne amaçla ve nasıl kullanacağını iyi bilmek ve ona olan meyli zapt u rapt altına almak anlamına gelmektedir.⁸⁷ Allah'la olunca ömür de, ölüm de hoştur, güzeldir.⁸⁸ Allah'ı bulamayan ise âb-ı hayat bile ateştir.⁸⁹

Ölmeden önce ölme erdemine ulaşamamış, dolayısıyla dünyaya bağlanıp kalmış kimseler, Mevlânâ'ya göre gerçek hayattan uzaktır, gözleri kapalı, kulakları sağırdır.⁹⁰ Onlar kendilerini diri sanırlar, oysa ölüdürler, gönülleri ölmüştür. Çünkü Allah'tan habersiz olmak, insanı yaşayan ölü haline getirir.⁹¹ Söz konusu ilkeyi hayatlarına taşıyıp, değil hırslarından, Allah için canlarından vazgeçebilenler ise, gerçek diriliğe

⁸³ Mesnevî, III, 312.

⁸⁴ Mesnevî, V, 323.

⁸⁵ En'âm 6/60.

⁸⁶ Mesnevî, III, 312, V, 220.

⁸⁷ Mesnevî, V, 18.

⁸⁸ Mesnevî, V, 20. Karş.: “İki güzellikten birinin dışında başka bir şeyin mi bizim başımıza gelmesini umup gözlüyorsunuz?..” Tevbe, 9/52. Buradaki iki güzellikten biri, zaferle hayatta kalmak, diğeri şehitlik mertebesine erişerek ölmektir.

⁸⁹ Mesnevî, V, 21.

⁹⁰ Mesnevî, III, 68. Karş.: “Gerçekten cin ve insanlardan bir çoğunu cehennem için var etmişizdir. Onların kalpları vardır, ama anlayamazlar. Gözleri vardır, ama göremezler. Kulakları vardır, ama duyamazlar. Hayvan gibidirler, hatta onlardan daha da aşağı. Ne yapacağını bilemeyenler, işte bunlardır.” A'râf, 7/179; “...Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, zira akıllarını kullanmazlar.” Bakara, 2/171.

⁹¹ Mesnevî, V, 20-21. Karş.: “... Diri ile de ölü bir olmaz. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Oysa sen mezardakilere işittiremezsin.” Fâtır, 35/22. Siyak-sibak itibarıyla burada ölü kelimesinin inkârcı anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. Esed, Kur'an Mesajı, II, 890.

kavuşmuşlardır, bedenleri ölse bile onlar artık hep diri kalacaklardır.⁹² Bu konuda “*Mademki Allah, ölüden diri çıkarıyor, o halde ölen kişi manen dirilir, hakikati bulur. Mademki Allah, diriden ölü çıkarıyor, dilediği takdirde, senin diri olan ruhundan ölü nefsinin çıkarır ve onu öldürür. Ey Hakk yolcusu, sen ölmeden önce öl de, hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şeyi yaratan Allah, şu ölüden bir diri çıkarsın*”⁹³ diyerek niyazını dile getirir.

Mesnevî’de insanlar sık sık tövbe etmeye, şu ana kadar “aydın, mutlu bir yaşayış elde edemeyenler” tez elden insanca yaşamaya,⁹⁴ ibadet etmeye,⁹⁵ böylece ölümlerle dost olmaya davet edildiği gibi, bu davete kulağını kapatanlar da ciddi şekilde uyarılmıştır. Ölüm anında işe yaramayan bir pişmanlığa düşmek istemeyen⁹⁶ bugün tedbirini almalıdır. Yoksa böyleleri ölüm anında kılıçlar, gürzlerle karşılaşır.⁹⁷ Yapılan kötülükler yılan olur, mezarda insanı sokar.⁹⁸ Anne filin yavrusunu yiyenleri ağızlarını koklayarak bulup cezalandırması gibi, mezarda Münker-Nekir de günahkârları ağızlarını koklayarak bulacaktır, bunlarsa mezarda boşu boşuna yalvarıp yakaracaktır.⁹⁹ Can gününde (âhret günü) gönlüne bir yol bulamayanın payı, tokmak yemek olacaktır.¹⁰⁰ Ellerindeki tek sermaye olan ömür tükenmeden insanları uyardırmayı hedefleyen benzeri cümleler, Mesnevî’de uzar gider.

SONUÇ

Mevlânâ’nın insanoğlunun en derin yarasına sürdüğü müthiş merhem, onun Kur’an’ın satır aralarını da okuyarak elde ettiği bir formüle sahiptir. Bizim buraya pek azını taşıyabildiğimiz ölümlerle ilgili atıflar ve benzetmelerle çizilen tablo, samimi bir Müslüman’ın hissiyatını ifade etmektedir. Mevlânâ daha pek çok konuda olduğu gibi, ölüm konusunda da, tefsirin, Kur’an’la aynı amacı gütmesi gerektiği yolundaki prensibini uygulamış ve buradan elde ettiği “müjde ve uyarı” manalarını coşkun bir dille anlatmıştır. Satır aralarını okuma ve Kur’an’la tefsirinin aynı amaca odaklanması metodu, onun bu konuda da diğer tefsirlerde eşi benzeri olmayan bir bakış açısına sahip olması sonucunu getirmiştir. Dolayısıyla Mevlânâ’ya sunulan sevgi, övgü ve hayranlıkları yönlendirmemiz gereken ilk merci, ona sahip olduğu fikrî ve hissî arka planı kazandıran Kur’an-ı Kerim’dir. Bu gerçeği fark edemediğimiz sürece, Mevlânâ’yı hakkıyla sevmiş, övmüş sayılamayacağız.

⁹² Mesnevî, V, 287. Karş.: “Allah yolunda ölür veya öldürülürseniz, Allah’ın mağfireti ve rahmeti, kişinin (bu dünyada) yığabileceği her şeyden daha iyidir.” Âl-i İmrân, 3/157. “Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyiniz, onlar diridir, ancak siz fark edemezsiniz.” Bakara, 2/154.

⁹³ Mesnevî, V, 56.

⁹⁴ Mesnevî, V, 147. Karş.: “De ki: (Allah şöyle buyuruyor:) Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin, Allah bütün günahları bağışlar, çünkü yalnız O çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır. Öyleyse Rabbinize yönelin ve azabı başınıza gelmeden önce O’na teslim olun, sonra hiç kimse sizi koruyamaz.” Zümer, 39/53-54.

⁹⁵ Mesnevî, V, 142-143.

⁹⁶ Mesnevî, I, 165.

⁹⁷ Mesnevî, V, 91. Karş.: “... Melekler yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken ne olacak halleri?” Muhammed, 47/27.

⁹⁸ Mesnevî, V, 91.

⁹⁹ Mesnevî, V, 124.

¹⁰⁰ Mesnevî, III, 318. Karş.: “Şüphesiz ki o zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir. erimiş bakır gibi karınlarında kaynar. Kaynar suyun fokurdaması gibi. Onu yaka paça tutun da, cehennemin ortasına sürükleyin. Sonra da başının üstüne kaynar su azabından dökün....” Duhan, 44/43-48.

KAYNAKÇA

el-Âlûsî, Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, Trz.

Aydın, Mehmet, *Din Fenomeni*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2000

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XI, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, trz.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an'ı Kerim Meâli Âlisi Ve Tefsiri*, I-VIII, İpek Yayınları, İstanbul, Trz.

Demirci, Mehmet, “Ölümdeki Hayat”, *Tasavvuf*, Ankara, 2000.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, I-III, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.

el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, I-IV, Dâru'l-İlm li'l-Cemî', Beyrut, Trz.

Güllüce, Hüseyin, *Tefsir Açısından Mesnevî*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

el-Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahîm, *Lübabu't-Te'vîl fî Meani't-TenzîL*, I-VI, Thk: Abdusselâm Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

Hidayetoğlu, Ahmed Selahaddin, Hz. Mevlana, Hayatı ve Şahsiyeti, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya, 1995

İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru's-Sadr, Beyrut, Trz.

er-Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't- Turâsi'l- Arabî, I-XI, Beyrut 1997.

er-Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Dîvân-ı Kebîr*, I-V, terc.:Abdülbaki Gölpınarlı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1957.

_____, *Mesnevî*, I-VI, terc: Şefik Can, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.

et-Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, I-XXX, Dâru'l Marife, Beyrut, 1986.

Yakıt, İsmail, “Mevlânâ ve Ölüm Felsefesi”, 3. *Millî Mevlâna Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1988.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Azim Yayınları, İstanbul, 1992.

_____, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, Sadeleştiren: Kasım Yayla, Merve Basımevi, İstanbul 2002.

ez- Zemahşerî, Cârullah Ebî'l- Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, I-IV, Thk: Muhammed Abdusselâm Şahin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.